

Wstęp

Wśród rozproszonych i licznych inicjatyw kulturalnych poszczególnych ośrodków magnackich w XVIII wieku dwór radziwiłłowski jawi się jako miejsce szczególne. Radziwiłłowie, posiadający liczne w Rzeczypospolitej dobra i majątki, znaczną władzę polityczną i przywileje, a nawet własne wojsko, prowadzili w swoich lityfundiach życie prawdziwie królewskie. Familia aspirująca do objęcia tronu Rzeczypospolitej szczególnie dbała o manifestowanie swojej potęgi. Istotną rolę w podkreślaniu splendoru książęcego odgrywała oprawa muzyczna zarówno życia codziennego, jak i wszelkich uroczystości. Królewski rozmach i wystawność przedsięwzięć muzyczno-teatralnych Radziwiłłów w XVIII wieku wzmacniały teatralno-muzyczne fascynacje kolejnych męskich przedstawicieli nieświeskiej linii rodu: od mało znanej i zbadanej aktywności muzycznej dworu Karola Stanisława Radziwiłła w Nieświeżu i Białej (1669–1719) po fascynujące wielu badaczy przedsięwzięcia muzyczno-teatralne jego dwóch synów: Michała Kazimierza „Rybeńko” (i jego małżonki, Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich Radziwiłłowej) w Nieświeżu oraz Hieronima Florianiana Radziwiłła w Słucku i Białej. Zamiłowanie do muzyki i teatru przejawiał także wnuk Karola Stanisława, Karol Stanisław „Panie Kochanku”. Zapewniło to stosunkową ciągłość życia muzyczno-teatralnego Nieświeża w XVIII wieku, a w mniejszym stopniu także Białej i Słucka.

Na zainteresowania muzyczno-teatralne i gust artystyczny Radziwiłłów w znaczący sposób wpłynęły odbyte przez księżęta w młodości edukacyjne podróże zagraniczne. Istotne znaczenie odegrała także panująca wówczas moda. Wzorce kulturalne płynące z królewskiego dworu Wettinów pobudzały ambicje artystyczne magnaterii. Kultura muzyczno-teatralna Warszawy, będąca wprawdzie jedynie odbłaskiem wspaniałości dworu drezdeńskiego, najświetniejszego, awangardowego ośrodka kulturalnego ówczesnej Europy, nie mogła nie inspirować, szczególnie w latach wojny siedmioletniej (1756–1763), gdy August III na dłużej pozostał w stolicy Rzeczypospolitej i sprowadził do Warszawy najznakomitszych kompozytorów i wykonawców. Teatromania Wettinów naśladowana przez polskich magnatów doprowadziła do powstania

(poczynając od połowy XVIII wieku) stosunkowo licznych teatrów dworskich w najodleglejszych zakątkach Rzeczypospolitej.

Wiele rodzin magnackich, w dużym stopniu skoliigaconych z Radziwiłłami i między sobą (Sapiehów, Branickich, Jabłonowskich, Sanguszków, Czartoryskich, Poniatowskich, Ogińskich i innych), posiadało znaczne majątki pozwalające na prowadzenie życia wystawnego, porównywanie się i prześciganie w przepychu organizowanych uroczystości. Prawie wszyscy z nich posiadali zespół, bądź kilka zespołów muzycznych, ale już tylko nieliczni mogli sobie pozwolić na wydatki związane z utrzymaniem sceny teatralnej. Pomiędzy poszczególnymi dworami magnackimi oraz (w mniejszym stopniu) dworem królewskim w Warszawie funkcjonowała wymiana artystyczna, dotycząca w głównej mierze repertuaru (pożyczanego i kopiowanego), ale także migracji artystów.

W dobie saskiej zdecydowana większość przedsięwzięć muzyczno-teatralnych wiązała się ze wschodnimi rubieżami Rzeczypospolitej. W sąsiedztwie dóbr Hieronima Floriana Radziwiłła w Słucku i Białej działało kilka interesujących zespołów muzycznych: w Białymstoku na dworze Jana Klemensa Branickiego (w latach 1730–1771)¹, w Wołczynie u Michała Fryderyka Czartoryskiego, kanclerza wielkiego litewskiego (1732–1756)², i w nieco bardziej odległym Janowcu na dworze Antoniego Benedykta Lubomirskiego, miecznika wielkiego koronnego (przynajmniej w latach 1739–1755)³.

Także na dworach najbliższej rodziny księcia istniały kapele muzyczne: nie tylko w ordynackim Nieświeżu Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko”, ale i na dworach czterech sióstr Hieronima: poza Białymstokiem⁴ zespół muzyczny utrzymywano w Kodeniu na dworze Jana Fryderyka Sapiehy⁵. Kolejni małżonkowie Tekli Róży z Radziwiłłów posiadali kapele dworskie⁶, a znakomite

¹ Por. A. Żórawska-Witkowska, *Muzyka na dworze Jana Klemensa Branickiego*, [w:] *Dwory magnackie w XVIII wieku. Rola i znaczenie kulturowe*, red. T. Kostkiewiczowa i A. Ročko, Warszawa 2005, s. 221–245.

² Zespół muzyczny działał tu co najmniej w latach 1732–1756. Kapelmistrzem w latach 50. XVIII wieku był Marcin Gliński. Por. AGAD, AR XXI, T. 29, P. 126, fol. 63–66. Oboistą i flecistą zespołu przed rokiem 1753 był Gabriel Górski, por. J. Szwedowska, *Muzyka w czasopiśmie polskich XVIII. Okres saski 1730–1764. Bibliografia i antologia*, Kraków 1975, s. 42, 47, 90, 100, 181–182, 223. M. Czartoryski miał podobno wypożyczać królowi Augustowi III swoją kapelę około roku 1750, por. J. Chomiński (red.), *Słownik muzyków polskich*, Kraków 1964–1967, t. 1–2 (dalej SMP), s. 227.

³ AGAD, AR V, 3403, 3404, list Fr. i W. Duschków, por. też J. Szwedowska, *Muzyka w czasopiśmie...*, op.cit., s. 97, 249–253.

⁴ Najstarsza siostra księcia Hieronima, Katarzyna Barbara z Radziwiłłów Branicka (1693–1730) była pierwszą żoną hetmana J.K. Branickiego.

⁵ Konstancja Franciszka z Radziwiłłów Sapieżyna (1697–1756) z mężem (ślub w 1717 roku) Janem Fryderykiem Sapiehą (1680–1751) utrzymywali w Kodeniu zespół muzyczny co najmniej w latach 1732–1751, por. J. Szwedowska, *Muzyka w czasopiśmie...*, op.cit., s. 42, 80.

⁶ Tekla Róża z Radziwiłłów Korybut-Wiśniowiecka (1703–1747), kolejno żona 1: (ślub w 1725 roku) Jakuba Henryka hr. Flemminga, koniuszego wielkiego litewskiego i feldmarszałka

muzykalia z dworu jej pierwszego męża, Jakuba Henryka hrabiego Flemminga, uzupełniły biblioteczne zbiory Radziwiłłów. Kapelę utrzymywał Kazimierz Leon Sapieha⁷, pierwszy mąż Karoliny Teresy Radziwiłł, najmłodszej siostry Hieronima, a także wuj księcia ze strony matki, marszałek nadworny, a następnie marszałek wielki litewski Paweł Karol Sanguszko (1680–1750). W Lubartowie miał on „liczną muzykę”, w tym kapelę włoską, kastratów i kilku śpiewaków⁸.

Interesujące zespoły działały w tym czasie także na dworze wojewody mazowieckiego Stanisława Poniatowskiego, który w latach 30. XVIII wieku miał liczną kapelę⁹. Nie tylko instrumentalistów, ale i scenę operową z udziałem śpiewaków-kastratów utrzymywał w Krystynopolu w latach co najmniej 1742–1763 jeden z najbogatszych magnatów Rzeczypospolitej, wojewoda kijowski Franciszek Salezy Potocki¹⁰.

saskiego, który utrzymywał zespół muzyczny przynajmniej w latach 1714–1728, por. I. Bieńkowska, *Notatki o muzykach Jakuba Henryka Flemminga*, „Barok. Historia-Literatura-Sztuka” 1996, III/2 (6), s. 155–167; Sz. Paczkowski, *Muzyka na dworze Jakuba Henryka Flemminga (1667–1728)*, [w:] *Środowiska kulturowe i kontakty kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XIX wieku*, red. U. Augustyniak, Warszawa 2009, s. 67–82; żona 2: (ślub w 1730 roku) Michała Serwacego Korybut-Wiśniowieckiego, hetmana wielkiego litewskiego (ok. 1680–1744), który utrzymywał kapelę co najmniej w latach 1735–1744, por. J. Szwedowska, *Muzyka w czasopiśmie...*, op.cit., s. 53, 58, 68; żona 3: (ślub w 1745 roku) Michała Antoniego Sapiehy, wojewody podlaskiego (ok. 1711–1760 roku), który miał kapelę przynajmniej w latach 1743–1750, por. LMAB, F17–34, fol. 54, 94, 273, 276. Por. też J. Szwedowska, *Muzyka w czasopiśmie...*, op.cit., s. 66–67; w 1746 roku jego zespół muzyczny w Słonimiu liczył 8 muzyków, por. LMAB, F17–34, fol. 273, 276. W zespole działał (w bliżej nieokreślonym czasie) m.in. znakomity flecista, Christian Heinrich Henkiel, który w 1748 roku przeszedł do kapeli J.K. Branickiego, por. A. Żórawska-Witkowska, *Muzyka na dworze Jana Klemensa Branickiego*, op.cit., s. 226.

⁷ Karolina Teresa z Radziwiłłów Jabłonowska (1707–1765), kolejno żona 1: (ślub w 1727) Kazimierza Leona Sapiehy (1697–1738), który miał zespół muzyczny co najmniej w roku 1732, por. J. Szwedowska, *Muzyka w czasopiśmie...*, op.cit., s. 46–47; żona 2: (ślub w 1740 roku) Józefa Aleksandra Jabłonowskiego (1711–1777), brak wiadomości o zespole muzycznym. Książę nie utrzymywał „dworu artystycznego”, jednak na specjalne okazje najpewniej sprowadzał muzyków, np. z okazji uroczystości nadania księciu w 1755 roku Orderu Świętego Ducha, czy z okazji uroczystego wjazdu w 1757 roku na otrzymane województwo nowogródzkie, kiedy, jeśli wierzyć prasie, „przy wybornej rezonacji kapeli” śpiewano *Te Deum laudamus*, a wieczorem dla licznie przybyłych gości urządzono m.in. bal, por. A. Betlej, *Sibi, Deo, Posteritati. Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku*, Kraków 2010, s. 236–241.

⁸ Paweł Sanguszko zespół muzyczny utrzymywał co najmniej od 1731 roku, a po jego śmierci działalność kapeli finansowała żona, Barbara z Duninów Sanguszko, do 1765 roku, por. „Kurier Polski” 1731, nr 86, s. 371–372 za J. Szwedowską, *Muzyka w czasopiśmie...*, op.cit., s. 40, 124; por. też Z. Chaniecki, *Nieznane kapele polskie z XVII i XVIII wieku*, „Muzyka” 1972/4, s. 84–96.

⁹ Z. Chaniecki, *Nieznane kapele...*, op.cit., s. 89.

¹⁰ Franciszek Salezy Potocki (1706–1772) co najmniej od 1742 roku miał zespół muzyczny, włoski i polski, który w 1742 roku liczył sobie 24 osoby i wykonywał muzykę polichóralną: „rozdzieloną na dwa chóry”, por. „Kurier Polski” 1742, nr 296, s. 3–4, nr 297, s. 2–4 za J. Szwedowską, *Muzyka w czasopiśmie...*, op.cit., s. 64; utrzymywał też śpiewaków-kastratów (1750), por. AGAD, AR IV, T. 7, nr 14, fol. 338; w roku 1761 w Krystynopolu uczył swoje

Zespoły muzyczne działały także na dworach starosty guzowskiego Jana Prospera Potockiego¹¹, hetmana wielkiego koronnego Józefa Potockiego (do 1751 roku) w Stanisławowie, podstolego koronnego Stanisława Lubomirskiego (w latach 1739–1762), a nadto na dworach starosty brzeskiego Zygmunta Dębskiego (1732), marszałka trybunału głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego Jana Augusta Hilzena (1749–1750), hetmana polnego Wielkiego Księstwa Litewskiego Michała Massalskiego (1752–1759) i wielu innych¹².

Liczne, utrzymywane niekiedy z wielkim rozmachem zespoły muzyczno-operowe miały zazwyczaj niedługi żywot (przeważnie około 15 lat) ze względu na brak następców-mecenasów. Były więc w większości zjawiskami efemerycznymi, nie mającymi znaczącego wpływu na historię kultury narodowej. Dzięki badaniom Aliny Żórawskiej-Witkowskiej jesteśmy w znakomitej sytuacji, mamy bowiem wyobrażenie o życiu muzyczno-teatralnym dworu królewskiego w Warszawie w czasach saskich i na dworze Stanisława Augusta¹³. Natomiast nasza wiedza na temat udziału poszczególnych ośrodków magnackich w rozwoju kultury muzycznej i teatralnej XVIII wieku jest wciąż niewystarczająca i wymaga wieloletnich żmudnych badań archiwalnych zespołu muzykologów i badaczy innych specjalności. Nadal czeka na uzupełnienie mapa dworskich ośrodków muzyczno-operowych Rzeczypospolitej¹⁴. Ze *Słownika muzyków polskich* wynika¹⁵, iż w latach panowania Augusta III działało w Rzeczypospolitej niespełna 40 kapel magnackich, wśród których tylko nieliczne stały się przedmiotem bliższego zainteresowania badaczy. Badania nad kulturą muzyczną ośrodków magnackich, intensywnie prowadzone w latach 1950–1980¹⁶, ostatnio coraz rzadziej stają się przedmiotem zainte-

imieniny wystawieniem „operetty” i „baletu”, por. „Kurier Warszawski” 1761, nr 7, s. 2, za J. Szwedowska, *Muzyka w czasopismach...*, op.cit., s. 28; w roku 1763 w Tartakowie prezentowana była *dramma per musica Antigono* (libretto P. Metastasio do muzyki nieznanego twórcy), por. L. Bernacki, *Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta*, Lwów 1925, reprint 1979, t. 1, t. 2, s. 366.

¹¹ Z. Chaniecki, *Nieznane kapele...*, op.cit., s. 90.

¹² Informacje na podstawie XVIII-wiecznej prasy: „Kuriera Polskiego” i „Suplementu” do „Gazety Polskiej” za J. Szwedowska, *Muzyka w czasopismach...*, op.cit.

¹³ A. Żorawska-Witkowska, *Muzyka na dworze i w teatrze Stanisława Augusta*, Warszawa 1995; eadem, *Muzyka na dworze Augusta II w Warszawie*, Warszawa 1997; eadem, *Muzyka na polskim dworze Augusta III*, Lublin 2012.

¹⁴ Por. prace: A. Szwejkowska, *Mapa muzykowania w Rzeczypospolitej w połowie XVIII wieku*, „Muzyka” 1971/2, s. 85–105; Z. Chaniecki, *Nieznane kapele...*, op.cit.; H. Feicht, *Studia nad muzyką polskiego renesansu i baroku*, Kraków 1980, s. 508–511.

¹⁵ SMP, t. 1, s. 226–236.

¹⁶ Opracowania dotyczące muzyki na osiemnastowiecznych dworach poszczególnych magnatów zawdzięczamy: A. Ciechanowieckiemu, *Michał Kazimierz Ogiński und sein Musenhof zu Slonim*, Kolonia 1961; A. Żórawskiej-Witkowskiej, *Kapela Antoniego Tyzenhauza w Grodnie*, Muzyka 1977/2, s. 3–37; ponadto pozycje słownikowe opublikowane w połowie XX wieku – A. Chybiński, *Słownik muzyków dawnej Polski do roku 1800*, Kraków 1949 (dalej SMDP), SMP

resowania muzykologów. Bliższymi informacjami o zespołach muzycznych i teatralnych w czasach Augusta III dysponujemy jedynie w odniesieniu do kapeli Jana Klemensa Branickiego w Białymstoku, a to dzięki pracom Elżbiety Koweckiej i Aliny Żórawskiej-Witkowskiej¹⁷. Zainteresowania badaczy, głównie teatrologów, językoznawców i historyków sztuki, wzbudzała także działalność kulturalna dworów radziwiłłowskich w Nieświeżu, Białej i Słucku¹⁸. Wiele uwagi poczynaniom artystycznym Hieronima Floriana Radziwiłła poświęcił Alojzy Sajkowski¹⁹. Także historycy sztuki i teatrologi (m.in. Jerzy Kowalczyk,

i licznie powstające prace o przekrojowym charakterze, m.in.: A. Szweykowska, *Kapele magnackie i szlacheckie w połowie XVIII wieku w Polsce*, „Muzyka” 1963/1, 2, s. 75–96; J. Prosnak, *Opera polska w teatrach magnackich XVIII wieku*, „Muzyka” 1965/1, s. 46–63; A. Szweykowska, *Mapa muzykowania...*, op.cit.; Z. Chaniecki, *Nieznane kapele...*, op.cit.; H. Feicht, *Studia nad muzyką...*, op.cit. i inne; ostatnio m.in. I. Bieńkowska, *Notatki o muzykach...*, op.cit.; Sz. Paczkowski, *Muzyka na dworze...*, op.cit.

¹⁷ E. Kowecka, *Dwór »najrządniejszego w Polsce magnata«*, Warszawa 1993; A. Żórawska-Witkowska, *Muzyka na dworze Jana Klemensa...*, op.cit.

¹⁸ M.in.: A. Sajkowski, *Z dziejów teatru nieświeckiego (1746–1762)*, PT 1961/3, s. 399–433; J. Krzyżanowski, *Talia i Melpomena w Nieświeżu. Twórczość U.F. Radziwiłłowej*, PT 1961/3, s. 385–399; A. Sajkowski, *Hieronim Radziwiłł i jego teatr. Biała Podlaska i Słuck*, PT 1962/3, 4, s. 443–463; J. Prosnak, *Opera polska...*, op.cit.; A. Sajkowski, *Od Sierotki do Rybeńki, w kręgu radziwiłłowskiego mecenatu*, Poznań 1965; B. Judkowiak, *Kostiumy teatru nieświeckiego (1746–1753)*, PT 1988/1, 2, s. 381–407; eadem, *Z dziejów teatru nieświeckiego. U początków teatru*, PT 1990/1–2, s. 305–328; K. Mikocka-Rachubowa, *Wrażenia artystyczne Karola Stanisława Radziwiłła z podróży po Europie (1684–1687)*, [w:] *Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku, w kręgu polityki i kultury*, Warszawa 1989, s. 236–250; eadem, *Pałac w Białej Podlaskiej w świetle inwentarza z 1830 r.*, [w:] *Z nieznaney przeszłości Białej i Podlasia*, Biała Podlaska 1990, s. 67–88; V.U. Dadziëmava, *Muzykal'naja kul'tura gorodov Belarussii v XVIII veke*, Mińsk 1992; G.ĭ Baryšaŭ, *Teatral'naja kul'tura Belorussii XVIII veka*, Mińsk 1992; I. Bieńkowska, *Kultura muzyczna na dworze Michała Kazimierza Radziwiłła »Rybeńko« (1702–1762) w Nieświeżu*, praca magisterska pod kierunkiem prof. Mirosława Perza, IMUW, Warszawa 1994; J. Kowalczyk, *Hieronim Floriana Radziwiłła stosunek do sztuki i artystów*, [w:] *Kultura artystyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce baroku*, red. J. Kowalczyk, Warszawa 1995, s. 27–42; T. Bernatowicz, *»Biblioteka jest jedna ozdoba...«*. *Mikołaj Radziwiłł Sierotka i książki*, [w:] *Badania księgozbiorów Radziwiłłów*, red. Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew, Warszawa 1995, s. 35–54; B. Judkowiak, *»Śpiewo-gry« w polskim teatrze XVIII w. przed Bogusławskim, wczesny epizod ze sceny magnackiej w Nieświeżu*, [w:] *Wiek Oświecenia. Wojciech Bogusławski i teatr polski w XVIII wieku*, Warszawa 1996, t. 12, s. 43–59; B. Judkowiak, *Uwagi nad teatrem i teatromanią w życiu dworów magnackich czasów saskich*, [w:] *Dwory magnackie w XVIII wieku. Rola i znaczenie kulturowe*, red. T. Kostkiewiczowa i A. Roćko, Warszawa 2005, s. 99–110; K. Kolendo-Korczakowa, *Działalność ekonomiczna Anny z Sanguszków Radziwiłłowej – manufaktury harfiarskie w świetle nowych znalezisk*, [w:] *Dwory magnackie...*, op.cit., s. 193–202; T. Bernatowicz, *Niezrealizowana »królewska« rezydencja w Białej*, [w:] *Artyści włoscy w Polsce XV–XVIII wiek*, Warszawa 2004, s. 499–512; eadem, *Mitra i buława. Królewskie ambicje księżąt w sztuce Rzeczypospolitej szlacheckiej (1697–1763)*, Warszawa 2011. Fundacjom sakralnym Radziwiłłów w XVIII wieku wiele uwagi poświęciła w swoich pracach K. Stojek-Sawicka, por. m.in. *Radziwiłłowie w Białej Podlaskiej i ich wkład w rozwój sztuki sakralnej*, [w:] *„Zeszyty Dziedzictwa Kulturowego”*, 1, Białystok i Podlasie, red. K. Łopatecki i W. Walczak, Białystok 2007, s. 7–22.

¹⁹ A. Sajkowski, *Hieronim Radziwiłł i jego teatr...*, op.cit.; eadem, *Od Sierotki do Rybeńki...*, op.cit.

Gurij Baryszew)²⁰ pisali o artystycznych pasjach księcia. Muzykolodzy, mimo iż świadomi wagi artystycznej tych ośrodków, poświęcili niewiele uwagi zespołom muzycznym i scenie teatralnej Słucka, Białej i Nieświeża ze względu na niezwykłą szczupłość zachowanych materiałów i znaczne ich rozproszenie²¹.

Podjęta w książce próba rekonstrukcji życia artystycznego na dworze Hieronima Floriana Radziwiłła jest pierwszą monograficzną rozprawą tego typu. Praca powstała w oparciu o materiały archiwalne zgromadzone przede wszystkim w Archiwum Radziwiłłów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (dalej AGAD, AR) i w dziale archiwaliów radziwiłłowskich Państwowego Historycznego Archiwum Białorusi w Mińsku (dalej NGAB, 694), które były uzupełniane materiałami pozyskanymi podczas licznych kwerend archiwalno-bibliotecznych w Petersburgu, Wilnie, Wiedniu, Berlinie, Krakowie i wielu innych miejscach. Przydatne informacje, pochodzące z prasy wydawanej w badanym okresie, opracowano na podstawie książki Jadwigi Szwedowskiej²².

Wzorem formalnym do nakreślenia życia artystycznego na dworze Hieronima Floriana Radziwiłła stały się znakomite rozprawy Elżbiety Zwolińskiej²³

²⁰ G.Ī. Baryšaŭ, *Teatral'naja kul'tura...*, op.cit.; J. Kowalczyk, *Hieronima Floriana Radziwiłła...*, op.cit.

²¹ O muzyce na dworze w Nieświeżu pisali: V.U. Dadziemava, *Muzykal'naja kul'tura...*, op.cit.; I. Bieńkowska, *Kultura muzyczna na dworze Michała...*, op.cit.; o muzyce w Słucku i Białej, por. A. Żórawska-Witkowska, *U źródeł polskiego baletu*, „Ruch Muzyczny” 1985/13, s. 3–6; V.U. Dadziemava, *Muzykal'naja kul'tura...*, op.cit., I. Bieńkowska; *Kultura muzyczna na dworze Michała...*, op.cit.; eadem, *Relacja patron – artysta, Hieronim Florian Radziwiłł (1715–1760) i jego muzycy*, „Polski Rocznik Muzykologiczny” 2004, nr 3, s. 33–47; eadem, *Zespoły muzyczno-teatralne Białej i Słucka w korespondencji Hieronima Floriana Radziwiłła (1715–1760)*, „Barok. Historia-Literatura-Sztuka” 2005, XII/1 (23), s. 61–75; eadem, *Organizacja życia teatralno-muzycznego w Słucku w latach 1752–1760*, „Przegląd Muzykologiczny” 2006, nr 6, s. 65–85; *Słuck, teatr i muzyka w rezydencji Hieronima Floriana Radziwiłła*, [w:] *Dwór polski, zjawisko historyczne i kulturowe*. Materiały VIII Seminarium, zorganizowanego przez Oddział Kielecki Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Domu Środowisk Twórczych w Kielcach. Kielce, 13–15 października 2005, Kielce 2006, s. 281–295; eadem, *Epizod litewski w działalności Johanna Baptysty Hochbruckera (1732–1812)*, [w:] *Mozart i współcześni. Muzyka w Europie środkowej w XVIII wieku*, red. R.D. Golianek, B. Stróżyńska, Łódź 2007, s. 155–165; eadem, *Wzmianki o balecie egzotycznym na dworze Hieronima Floriana Radziwiłła (1715–1760)*, „Barok. Historia-Literatura-Sztuka” 2008, XV/1 (29), s. 189–203; eadem, *Mecenas i tyran. Życie muzyczne w rezydencjach Hieronima Floriana Radziwiłła (1715–1760) w świetle kontraktów służbowych zawieranych z artystami*, [w:] *Środowiska kulturotwórcze i kontakty kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XIX wieku*, red. U. Augustyniak, Warszawa 2009, s. 55–67; eadem, *The Music Ensemble of Prince Hieronim Florian Radziwiłł (1715–1760)*, [w:] *Polish Studies on Baroque Music*, red. Sz. Paczkowski, A. Ryszka-Komarnicka, Warszawa 2009, s. 65–89; eadem, *Muzykalnia i teatralia w zbiorach biblioteki ordynackiej w Nieświeżu w XVII i I połowy XVIII wieku*. Zbiory białskie, „Polski Rocznik Muzykologiczny” 2010, nr 8, s. 37–57; eadem, *The musical life in Slutsk in the years 1733–1760 in light of archival materials*, „Interdisciplinary Studies in Musicology” [w druku]. Ponadto liczne krótkie wzmianki w pracach o charakterze przekrojowym.

²² J. Szwedowska, *Muzyka w czasopismach...*, op.cit.

²³ E. Głuszcz-Zwolińska, *Muzyka nadworna ostatnich Jagiellonów*, Kraków 1988.

i Aliny Żórawskiej-Witkowskiej, dotyczące muzyki na dworach ostatnich Jagiellonów, władców z dynastii Wettinów i na dworze królewskim Stanisława Augusta.

Zawarte w tytule książki pojęcie „dwór” potraktowano w najszerszym znaczeniu – omówieniu poddano nie tylko rezydencje magnata, ale także osobę samego Hieronima Floriana Radziwiłła, jego zwyczaje, otoczenie: urzędników, dworzan, służbę, i rozrywki. Skoncentrowano się na latach 1733–1760, w których Radziwiłł prowadził własny dwór książęcy. Rozdział pierwszy poświęcono Hieronimowi i jego głównym rezydencjom. W literaturze nie powstała dotychczas praca dotycząca samej postaci Hieronima Floriana Radziwiłła, dlatego też bazowano na rozproszonych danych, opierając się głównie na hasle o księciu w *Polskim Słowniku Biograficznym* autorstwa Hanny Dymnickiej-Wołoszyńskiej²⁴, które starano się uzupełnić nowymi, pozyskanymi w trakcie badań informacjami. Rozdział drugi dotyczy organizacji życia muzycznego na dworze, a także warunków socjalnych w których przyszło działać artystom. Podjęto również próbę rekonstrukcji wykorzystywanych przez muzyków i produkowanych na dworze instrumentów. Wiele uwagi poświęcono muzykaliom. Nie dysponujemy obecnie rękopisami i drukami muzycznymi używanymi na dworze księcia, a jednym z nielicznych źródeł naszej wiedzy o wykonywanym wówczas repertuarze są wzmianki w inwentarzach bibliotecznych nieświeskiej linii Radziwiłłów. Ponieważ zasoby nieświeskiej i białskiej biblioteki Radziwiłłów trudno wyodrębnić, a muzykolodzy nie badali dotychczas tych zbiorów pod kątem obecności w nich muzykaliów, w książce udokumentowano wszelkie odnalezione informacje o drukach i rękopisach muzycznych z XVII i XVIII wieku przechowywanych wówczas w Nieświeżu i Białej, które hipotetycznie mogły być znane bądź używane na dworze Hieronima Floriana Radziwiłła. Rozdział trzeci poświęcono pomieszczeniom w których odbywały się przedstawienia teatralne i koncerty. Na podstawie zachowanych inwentarzy próbowano odtworzyć także elementy wystroju scenograficznego i używane przez artystów kostiumy. Rozdział czwarty przedstawia kształtowanie się zespołów działających na dworze księcia (garnizonowego, janczarskiego, muzyków grających podczas polowań, zespołu baletowego i trup aktorskich), koncentrując się na dziejach kapeli dworskiej i jej składzie osobowym. W rozdziale piątym podjęto próbę rekonstrukcji wykonywanego na dworze repertuaru. Książkę wieńczę aneksy zawierające Słownik radziwiłłowskich artystów i Kalendarium, w którym próbowano odtworzyć odbywające się na dworze uroczystości z udziałem muzyki, a także przedstawienia teatralne.

Obraz życia kulturalnego na dworze Hieronima Floriana Radziwiłła, który udało się ułożyć z rozrzuconych i skąpych materiałów archiwalnych, jest

²⁴ H. Dymnicka-Wołoszyńska, hasło *Radziwiłł Hieronim Florian*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* (dalej PSB), 1987, t. XXX/1, z. 124, s. 185–188.

w wielu miejscach niewyraźny. Mam jednak nadzieję, że w przyszłości uda się go uzupełnić i skorygować, a niniejsza praca przyczyni się do lepszego poznania kultury muzycznej istotnych, a nieco zapomnianych ośrodków na wschodnich rubieżach dawnej Rzeczypospolitej.

* * *

Praca ta nie powstałaby bez życzliwego wsparcia wielu osób. Szczególne podziękowania kieruję do Pana Jerzego Michalaka z Gdańska za pomoc w odczytaniu niemieckojęzycznych materiałów archiwalnych. Bardzo dziękuję prof. Alinie Żórawskiej-Witkowskiej i dr hab. Szymonowi Paczkowskiemu za liczne pomocne wskazówki i życzliwe zainteresowanie. Dziękuję recenzentom – Annie Ryszce-Komarnickiej i Tadeuszowi Bernatowiczowi za udzielone uwagi i życzliwe rady. Dziękuję pracownikom Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie za stworzenie przyjaznej atmosfery sprzyjającej pracy. Serdecznie dziękuję przede wszystkim mojej Rodzinie za wytrwałość i wsparcie, bez którego ta praca nie mogłaby powstać.